
СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 332.2

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ

*Гребенник Г.В., аспірантка
Державна екологічна академія післядипломної освіти
та управління Мінприроди України*

Запропоновано основні напрями підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу землекористування територій національних природних парків.

***Ключові слова:** природні рекреаційні ресурси, рекреація, економічна оцінка, кадастр, природно-рекреаційний потенціал, землекористування.*

Постановка проблеми

Відновлення життєвих сил людини забезпечують природні і культурно-історичні рекреаційні ресурси. Оздоровча діяльність полягає в розробці та здійсненні безлічі оздоровчих, розважальних, ігрових, дозвільних програм для різних груп населення з метою відновлення сил, витрачених в процесі праці, усунення виробничої напруги, а також у необхідному підвищенні освітнього та духовного потенціалу [2]. Рекреація – це не тільки відпочинок. Вона служить своєрідним «запобіжним клапаном» живого організму, це природна захисна функція людського організму і одночасно захисна реакція соціуму. Вона дозволяє збере-

гти генофонд людства, і, перш за все етнічний генофонд.

Мета статті – розробити основні напрями підвищення ефективності використання рекреаційного потенціалу землекористування територій національних природних парків.

Виклад основного матеріалу

В житті кожної людини існують два взаємопов'язаних, безперервно змінювані процеси: витрати життєвих сил і їх відновлення, які є основою життєдіяльності будь-якої людини. Процес відновлення життєвих сил людини позначається терміном рекреація.

У місцях концентрації відпочиваючих не можна залишити природу «в

чистому» вигляді, так як це загрожує втратою багатьох її якостей. Тому пристосування та облаштування окремих земельних ділянок чи територій природного ландшафту для рекреації – невід’ємна і важлива частина при створенні більшості рекреаційних центрів і зон. Зона рекреації повинна бути розміщена за межами санітарно-захисних зон промислових підприємств, з повітряного боку по відношенню до джерел забруднення і джерелам шуму.

Таким чином, рекреаційне землекористування – це облаштування земельних ділянок чи їх групи для діяльності людини, що спрямована на відновлення здоров’я та працездатності шляхом відпочинку поза житлом або істотно зміна стандарту поведінки.

Рекреація ніколи не існувала сама по собі, вона є продуктом соціального і культурного розвитку людства. Люди займалися рекреацією завжди, але конкретні особливості рекреаційної діяльності змінювалися з еволюцією суспільства. Зараз ми спостерігаємо новий етап розвитку рекреаційної діяльності. Для нього характерне масове прагнення людей до відпочинку далеко від звичних місць, стрімко розвиваються можливості засобів транспорту та сфери туристичних послуг. Рекреаційне землекористування має відображати виявлення, оцінку, умови експлуатації та охорону рекреаційних ресурсів.

Одночасно у кожній соціокультурній системі існують свої фіксовані образи і найбільш популярні стандарти щорічного, квартального, тижневого і добового відпочинку. Стандарт рекреаційної діяльності – традиційно склався комплекс рекреаційних занять, відповідний тому чи іншому типу відпочинку, кліматично-географічним умовам, індивідуальним і груповим потребам відпочиваючих.

Природні рекреаційні ресурси мають використовуватися дбайливо й економно, повинні охоронятися і примножуватися. Для цього необхідно проводити їх облік, кількісну та якісну оцінку, визначити придатність і альтернативність їх використання в тій чи іншій галузі народного господарства. Облік стану природних ресурсів і визначення їх народногосподарського значення мають базуватися на системі природно-ресурсних кадастрів. Вони містять сукупність відомостей про кількісний і якісний стан природних ресурсів, та їх економічну оцінку. Основна мета створення кадастру рекреаційних ресурсів – виявлення шляхів найефективнішого використання всіх природних передумов розвитку рекреаційного господарства в різних регіонах за умови збереження та примноження природно-ресурсного потенціалу рекреації. Для цього в кадастрі повинна міститися комплексна характеристика природних рекреаційних ресурсів, включаючи їх детальний облік і класифікацію, якісну і кількісну оцінку економічної ефективності освоєння, аналіз використання і його основні перспективи, а також найважливіші заходи з охорони сукупності рекреаційних ресурсів. При складанні кадастру повинні бути дотримані загальні принципи його розробки: єдність, об’єктивність, безперервність, наочність. Єдність кадастру забезпечується єдністю методики його розробки, що застосовується. Для об’єктивності потрібна повна достовірність і обґрунтованість всіх кадастрових даних. Безперервність досягається за рахунок їх постійного оновлення, уточнення і доповнення; наочність – вибору найбільш суттєвих показників, їх систематизації, графічного і картографічного оформлення матеріалів. Створення кадастрів повинно допомогти не тільки зберегти і правильно використовувати

вати весь комплекс рекреаційних ресурсів, але і примножувати їх, резервувати для майбутнього. У сучасних умовах особливо актуальним є створення кадастру рекреаційних ресурсів. Однак вирішення питання ускладнюється недостатньою вивченістю запасів деяких родовищ природних рекреаційних ресурсів, відсутністю єдиної системи обліку їх використання і оцінки. Питання кількісної та якісної оцінки природних рекреаційних ресурсів дотепер недостатньо вивчені, що пов'язано з необхідністю врахування при проведенні оцінки багатьох факторів.

Для цілей посилення охорони цих ресурсів та створення стимулів для їх раціонального використання необхідна їх економічна оцінка. Така оцінка дозволяє визначати ефективність різних заходів, спрямованих на більш повне і раціональне використання ресурсів. Основна проблема полягає в тому, що економічно оцінити рекреаційні ресурси досить складно. До теперішнього часу в основному розроблені підходи до оцінки розглянутих ресурсів на основі бального методу. Однак бальні методи оцінки не користуються беззаперечним визнанням, так як вони не позбавлені суб'єктивності і не дають розрахункових показників, що піддаються економічному аналізу. У той же час багато характеристики природних ресурсів можуть вимірюватися лише відносними величинами, наприклад пізнавальної цінністю будь-якого ландшафту. Тому там, де використання кількісних методів поки неможливо або вони поки не розроблені, використання бальних методів є єдино можливим методом оцінки. Основою для визначення економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів має стати кадастр. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду в галузі створення кадастрів показує, що кадастрова система оцінки лежить в основі управлін-

ня багатьма природними ресурсами, а саме: земельними, водними, лісовими, мінеральними. Кадастр походить від латинського слова «capitastm» – реєстр, список, документ, що складається офіційним органом або установою, – і являє собою систематизований звіт даних, що включає якісний і кількісний опис об'єктів чи явищ з їх економічною (еколого-соціально-економічною) оцінкою; дані про динаміку і ступеня їх вивченості з додатком картографічних і статистичних матеріалів; рекомендації з використання об'єктів або явищ, пропозиція заходів щодо їх охорони, вказівки на необхідність подальших досліджень і т. д. Кадастрова система обліку та оцінки природних ресурсів ефективно забезпечує накопичення та оперативне використання обширних масивів інформації. В цілому кадастр повинен відображати не тільки дані про природний стан ресурсу, але й містити оцінку характеристик його використання. Нагальні проблеми природокористування такі, що кадастр не може виконувати тільки реєстраційну роль. В умовах ринку зміст і структура кадастру мають відповідати вимогам економічної та екологічної ефективності використання ресурсів. Найбільші труднощі пов'язані з визначенням складу показників кадастру, вибором і розрахунком технічних і економічних параметрів, визначенням оціночного критерію. Якісні та кількісні показники служать основою угруповання і класифікацією природних ресурсів. При цьому оціночні дані повинні бути порівняні і забезпечувати можливість природно-економічного районування. Таким чином, методологічною основою кадастру є поєднання облікових і оціночних показників виробничо-економічного змісту. Головним завданням при цьому є забезпечення охорони природного ресурсу і підвищення ефе-

ктивності його використання. Кадастр повинен розглядатися як підсумок і результат аналізу, систематизації та узагальнення географічної або земельно-порядної, технологічної та техніко-економічної інформації про стан ресурсу, що завершується отриманням кадастрових оцінок. Повнота інформаційної основи кадастру забезпечується охопленням всіх родовищ і проявів природних ресурсів. При цьому економічна оцінка (перелік показників, порядок їх встановлення, оцінний критерій) методично і практично виявляється найбільш важким етапом роботи. Особливо це відноситься до природних рекреаційних ресурсів, питання економічної оцінки яких розроблені вкрай слабо. Економічна оцінка можлива тільки для тих рекреаційних ресурсів, народногосподарський ефект від яких можна виміряти: для мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту, лісу, поверхневих вод, природних національних парків.

Існуючі методи оцінки природних ресурсів, такі, як метод рентних оцінок (на основі диференціальної ренти), оцінка за витратами освоєння та ін., практично незастосовні до природних рекреаційних ресурсів, так як оцінюють ресурси з точки зору їх промислового і сільськогосподарського використання – по кінцевій продукції. Тому стала особливо актуальною проблема економічної оцінки розглянутих ресурсів з використанням кадастру природних рекреаційних ресурсів, який на підставі облікових і оціночних показників географічного, земельнопорядного, екологічного та економічного характеру дозволить вирішити завдання раціонального природокористування в поєднанні із задоволенням рекреаційних потреб населення.

Разом з тим, для визначення напрямів підвищення ефективності використання природно-рекреаційного потен-

ціалу землекористування територій національних природних парків важливе значення мають також методи оцінки потенціалу рекреаційних ресурсів. Існують різні методи оцінки, але найбільш відповідним рекреаційному аналізу природно-ресурсного потенціалу території є його грошова оцінка [1] та оцінка ступеня сприятливості тих чи інших параметрів для рекреаційного використання.

Методи оцінки потенціалу природних рекреаційних ресурсів включають оцінку ландшафтів, місцевих біокліматичних умов, екологічного стану природного середовища, загальну і детальну розвідку мінеральних вод і лікувальних грязей.

У рекреаційній географії склались три основних типи оцінки природних рекреаційних ресурсів: медико-біологічний, психолого-естетичний і технологічний. Медико-біологічна оцінка відображає вплив природних факторів на організм людини [3]. Провідну роль тут відіграє клімат. Потреба в красі є проявом естетичного начала в людині і визначає в деякій мірі її духовний світ. Тому при психолого-естетичної оцінки повинна розглядатися емоційний вплив природного ландшафту або його компонентів на людину. Певний вплив мають і наявні на досліджуваній території пам'ятки архітектури. При технологічному типі оцінюється придатність території для певного типу рекреаційних занять, а також можливість її інженерно-будівельного освоєння. В основу оцінки придатності територій для рекреаційних занять повинні бути покладені, насамперед природні умови: наявність природних ресурсів рекреації, комфортність, а також психолого-естетичні фактори. Можливості інженерно-будівельного освоєння визначаються наявністю транспортних комунікацій і бази виробничої інфраструктури.

Ефективність відпочинку визначається можливістю поєднання різних видів занять, що передбачає необхідність комплексного підходу до оцінки ресурсів. Оцінка рекреаційних ресурсів також повинна враховувати ступінь вивченості природних і культурних комплексів для використання їх у тій чи іншій рекреаційній діяльності.

Для комплексної оцінки ступеня сприятливості природних ресурсів для рекреації оптимальним є застосування трибальної системи, так як вона дозволяє зіставляти ландшафтну, біокліматичну, екологічну та інші оцінки території і отримувати комплексну характеристику. Для більш глибокої оцінки можливе введення і п'ятибальної шкали.

Особлива складність в оцінці рекреаційних ресурсів полягає в тому, що їх треба розглядати як з позицій організаторів відпочинку, природоохоронних служб, так і з позицій відпочиваючих.

Впорядкування рекреаційних особливостей простору та організація ефективного використання природно-рекреаційного потенціалу і є основою формування рекреаційного землекористування. Відповідно до статті 1 Закону України «Про землеустрій», землеустрій – сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних одиниць, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил. Основним його призначенням є реалізація державної політики щодо використання та охорони земель та інших природних ресурсів.

Враховуючи, що до земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених наса-

джень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації, проекти землеустрою щодо організації територій рекреаційного призначення розробляються згідно з законами України [8], іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них, з метою створення місць для організованого масового відпочинку і туризму, створення приміських зелених зон, проведення науково-дослідних робіт.

За дослідженнями А.М. Третьяка [7] проекти землеустрою щодо організації територій рекреаційного призначення включають такі заходи: загальні відомості; природні умови та ресурси; соціально-економічна характеристика регіону; заходи щодо розвитку рекреації; планування території рекреаційної діяльності; організація управління рекреаційною діяльністю; заходи на виконання головних завдань використання та охорони території рекреаційної діяльності.

Проектами землеустрою щодо організації територій рекреаційного призначення визначаються місце розташування і розміри земельних ділянок, надані у власність, постійне користування (оренду) суб'єктам рекреаційної діяльності, (масивів земель) територіальних обмежень у використанні земель, перелік власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому

числі орендарів у їх межах, а також встановлюється режим використання та охорони їх територій. Таким чином, основною планувальною документацією із розвитку рекреаційного землекористування в Україні повинні бути проекти землеустрою щодо організації територій землекористування рекреаційного призначення. Для територій землекористування національних природних парків такою документацією сьогодні є проекти організації території національних природних парків, охорони, відтворення та рекреаційного використання їх природних комплексів і об'єктів [5]. Разом з тим, такі проекти не вирішують питань, що пов'язані із плануванням рекреаційного землекористування.

Основною формувannya рекреаційного землекористування є землепорядна документація (проекти землеустрою), яка вирішує питання рекреаційно-планувальної організації територій національних парків. Рекреаційно-планувальна організація територій землекористування національних парків – це раціональне розміщення різних планувальних елементів землекористування, що передбачає оптимальний екологічний та економічний режим їх взаємодії на основі узгодження ландшафтних та проектних одиниць. Основа територіального планування – комплексна еколого-рекреаційна оцінка природно-рекреаційного потенціалу території, що базується на аналізі та узагальненні інформації про стан природного і соціально-господарського комплексів. Рекреаційно-планувальна організація рекреаційного землекористування включає формування схем планувальної структури та функціонального зонування території. У сукупності вони складають проектний план впорядкування рекреаційного землекористування. Рекреаційно-планувальна структура рекреаційного

землекористування – це модель економічно доцільного та екологічно обгрунтованого взаємопов'язаного і одночасного функціонування різних рекреаційно-господарських об'єктів і природних компонентів на різних етапах планування, освоєння та використання земель та інших природних ресурсів національного парку, що перебувають на різних правах власності. Основна її мета – досягнення логічності та послідовності етапів територіального планування.

На території національних парків відповідно до чинного законодавства [5-6] можуть бути виділені наступні функціональні зони: заповідна, постійної рекреації, регульованої рекреації із підтипами землекористування: рекреаційно-лікувальний; рекреаційно-оздоровчий; рекреаційно-спортивний; рекреаційно-пізнавальний, господарська. При виділенні і характеристиці функціональних зон національних природних парків рекомендується брати до уваги наступні обставини: основну мету виділення зони, що враховує природні й господарські особливості території; додаткові завдання, які вирішуються на даній території щодо використання земельних та інших природних ресурсів; умови господарювання; принципи та напрями господарської діяльності, режим охорони і використання, господарські заходи та нормативи їх проведення.

Стратегічним завданням є знаходження особливої форми балансу між проблемою охорони природи і раціональним природокористуванням [4].

На рис. приведена логічно-сміслова схема запропонованих основних напрямів підвищення ефективності використання природно-рекреаційного потенціалу землекористування.

Рис. Логічно-смысловая схема основных направлений повышения эффективности использования природно-рекреационного потенциала землекористування

Таким чином, із врахуванням викладеного до основних напрямів підвищення ефективності використання природно-рекреаційного потенціалу землекористування нами віднесено такі:

- запровадження кадастру природно-рекреаційних ресурсів та їх потенціалу;
- удосконалення грошової та інтегральної оцінки природно-

рекреаційних ресурсів та їх потенціалу;

- розвиток землеустрою природно-рекреаційних територій: районування територій та зонування земель за рекреаційними функціями їх використання; територіальне планування розвитку рекреаційного землекористування за його підтипами із розробкою моделей економічних, екологічних, соціальних, рекреаційних та правових відносин власності

на землю та інші природні ресурси, що тісно пов'язані із землею; внутрішня організація територій рекреаційного землекористування із врахуванням прав власності на землю та інші природні ресурси; інфраструктурне облаштування окремих земельних ділянок та їх груп, а також лінійних об'єктів рекреаційного призначення;

- моніторинг та оцінка ефективності використання природно-рекреаційного потенціалу землекористування;

- прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності використання природно-рекреаційного потенціалу землекористування із врахуванням даних моніторингу та оцінки.

Висновки

Основними напрямками підвищення ефективності використання природно-рекреаційного потенціалу землекористування територій національних природних парків є вивченість типів освоєності простору, впорядкування рекреаційних особливостей простору та організація ефективного використання природно-рекреаційного потенціалу шляхом землеустрою, запровадження кадастру рекреаційних ресурсів та їх оцінка (грошова загальна й поресурсна та інтегральна (пофакторна)).

Список літератури

1. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України [Текст]: монографія – Львів : Світ, 1993. – 240 с. – Библиогр. с. 236-237.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. – К. : Інститут туризму федерації профспілок України, 1998. – 130 с.

3. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: монографія / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко, Н. Андрусак, Н. Коновалова та ін. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. – 250 с.
4. Мацола В. Рекреаційно-оздоровчотуристичний комплекс (питання, теорії, методології, практики): [монографія] / В. Мацола; відп. ред. М.І. Долішний. – Львів : ІРД НАН України, 1998. – 278 с.
5. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты. Ред. Мамутова В.К. и др. – К. : Наукова думка, 1992. – 142 с.
6. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-12>.
7. Третяк А.М. Наукові основи землеустрою. Навчальний посібник. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2002. – 342 с.
8. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.

Рассмотрены и проанализированы направления повышения эффективности использования рекреационного потенциала землепользования территорий национальных естественных парков.

Ключевые слова: *природные рекреационные ресурсы, рекреация, экономическая оценка, кадастр, естественно рекреационный потенциал, землепользование.*

Directions of increase of efficiency of the use of rekreaciynogo potential of land-tenure of territories of national natural parks are considered and analysed.

Keywords: *natural rekreaciyni resources, rekreaciya, economic evaluation, cadastre, naturally rekreaciyni potential, land-tenure.*
